

PLANINARSKI VJESNIK

VELEBIT I SUSJEDNE PLANINE.

STIROVAČA.

(Nastavak.)

Kao duga serpentina uspinje se lagano ta cesta i obilazeći krševite stijene Dundović kose i Velike gore dopijeva nešto iza Alana u visine od 1412 metara. Tu se opet lagano spušta sve do Stirovače (1102 m.), gdje joj je glavno ishodište. Cesta je ta sagradjena poglavito radi bujnih šuma velebitskih, te njom voze sav drveni materijal, što se obdjelava u parnoj pilani na Stirovači. Kad okopni snijeg i topli dani zavladaju, oživi i ta cesta neobično. Kolijska koja drndaju i škripe tuda; jedna teško natovarena spuštaju se lagano dolje k moru, druga prazna uzvlače se na Velebit po gradju. Tako to ide od dana u dan, odvažava se drvo sa Velebita, sijeku se naše šume i šalju daleko tamo preko mora, tamo, kamo se stoljeća i stoljeća odvažavaju — u Italiju. Nekoć je lukavi Mlečić pustošio naš krš, pustošio i ogolio ga; danas ga pustoši Madžar.

Ovaj veliki kolni promet jako troši cestu, te je ona puna guste prašine. To je jedino neugodno pri tom usponu na Velebit; jer ako zaduva vjetar, podigne se ta prašina poput gustih oblaka, da se čovjek iz nje ni ne vidi. No za lijepih dana, kad tišina vlada, lagodno se čovjek uspinje i po toj prašini, lagodnije nego po golom griču. Tek je nužno ranu uraniti i prevariti zoru ranilicu, jer ako nas zateče ljetno sunce u toj goleti, izgorjesmo od žege. Tražimo zato hladovinu, pa se po hladovini uputimo tom cestom.

A lijepo je za hlada uspinjati se po našem kršu. Sunce je još daleko tamo iza istočnih gora i ne kani tako skoro pomoliti svoju žarku kuglu. A ipak se već svjetlost rasula po vrleti pustoj, već se pomaljavu na pučini morskoj otoci bijeli. Redaju se slike pred okom tvojim, slike, kake samo priča spominje. Sve je to tako oko tebe lijepo, osebujno. Tamo uz obalu zaustavlja se pogled na onim dugim zatonima, koji te svojom slikovitošću sjećaju na fjordove skandinavske. I redaju se ti zatoni jedan do drugoga, zalazeći duboko u kopno. Provalije su to vapnenih stijena, duboke drage, u koje je zašlo more. Udaljuješ se lagano od mora uspinjući se sve više i više. Miris smilja i kadulje, tih dviju zelen-biljki, što se znatno po pustu kamenu razrastoše, širi se svud oko tebe i ugodno se osjeća u tom svježem jutarnjem uzduhu. Tišina. Tek kad i kad zaklikti negdje u blizini oštar glas. Obazreš se i vidiš tamo na onim nepristupačnim vapnenim grdosijama silnu orlušinu. Sjedi ponosito. Tamo na onoj hridini drugi, treći, ima ih čitavo jato. Eno ih, zamahnuse krilima i otisnuše se u zračne visine. Kruže, kruže nad tobom ti gospodari nebotačkih litica i modrog lazura. A onda svrneš od njih pogled na golo stijenje, što se oko tebe stere. Gle, čudne slike pruža to kamenje, slike, koje su vrlo značajne za naš krš, za naše vapnenice, slike, kojih ne ćeš naći ni u jednom drugom našem gorju, a koje su osebina vapnenih stijena. Pogledaj te stijene, pa ćeš vidjeti, kako im je površina izjedena. Tu se protežu žljeblike udubine, teku po površini vapnenca kao uzani jarčiči; neke su udubine šire, neke uže, neke pliće, neke dublje. Tu i tamo vidjeti je kako se nekoć uzani i plitki žlijeb znatno proširio, tako da je u kamenu nastala oveća šupljina. Kad i kad teku te udubine paralelno, kad i kad su opet posve nepravilno isprepletene. Uz ove žljebaste izjedine, naći je na površini vapnenca još mnogo češće izjedine posve drugog tipa. To su posve nepravilne udubine, koje podsjećaju na jamice. One su se u tolikoj množini na površini razvile, da je kamen pun oštih šiljčica i grebena, tako da je nemoguće tuda bosonogu hodati. Mnogo je rjeđi treći tip izjedine. To su gotovo posve okrugle ili ovalne udubine, koje često put znadu u obliku cijevi duboko u kamen zaći. Te udubine nalaze se uvijek na onim vapnencima, čija je površina posve glatka, dakle tamo, gdje nema ni žlijebova ni jamica. Sve ove površinske forme, što ih nalazimo na vapnencima, zovemo — škrapama, pa je vrijedno spomenuti, da su te škrape isto tako karakteristične za krajeve krša, kao što smo to rekli za ponikve i terru rossu. A jamačno će mnogog zanimati, kako su nastale te zaista interesantne površinske forme, kakih ne nalazimo više ni na jednom kamenu osim još na sadri i kamenoj soli. Promatrajući one žljebolike udubine, čovjek bi zaključio, da su nastale mehaničkim djelovanjem vode t. j. da je voda tekući preko vapnenih klisura izdubila sebi uzana korita. Ali nije tako. Baš kao što terri rossi i pomikvama baš tako i škrapama imamo tražiti postanak u kemijskom otpapanju vapnenaca. Voda, kako smo već spomenuli, lako otapa vapnenca, a pri tom otapanju izjede kamen i stvori one karakteristične izjedine. Da su te izjedine zaista nastale samom kemijskim otapanjem, sudim po nekim pokusima, što sam ih izveo na mnogim vapnencima našega krša. Otapajući oveće komade vapnenca u solnoj ili dušičnoj kiselini, zapazio sam, da se pri tom otapanju stvaraju na površini kamena posve iste izjedine kao što ih susrećemo na vapnencima u samom terenu. Ali sada nastaje pitanje, zašto se pri tom otapanju stvaraju baš onake izjedine, zašto se kamen na svojoj površini jednolično ne otapa? Pitanje je teško i na nj za sada još ne znamo odgovora.

Kad smo već pri ovim geologijskim i petrografijskim tumačenjima, neka nam bude dozvoljeno još samo za čas poslužiti se ustrp-

ljivošću čitatelja. Upozoriti nam je planinara na još jednu interesantnu stvarcu, koja se osobito ističe na ovom putu od Jablanca na Stirovaču. Med onim sivim vapnencima zagazit ćemo svaki čas na oveće gromade vanredno lijepa šarena vapnenca. Kad bi takov komad malo točnije promotrili, vidjeli bismo, da je sastavljen od samih sad krupnijih sad sitnijih krhotina, koje opet pripadaju vapnencu. Krhotine su te medju sobom slijepljene zamazom (cementom), a kako su jedne sive, jedne bijele, jedne crne, to je kamen vrlo šarolik. Šarolikost se ta još povećava tim, što je zamaz obično crven (od terre rosse). Kamen, koji sastoji od ovakih oštrosrhih krhotina, zove se kršnik ili brečom. Otkud ti kršnici ovamo i kako su nastali? Svoj postanak imaju oni zahvaliti onom čimbeniku, koji u prirodi upravo „čudesa“ stvara — vodi. Ali ovdje je voda djelovala u prvom redu mehanički. Mnogom je planinaru jamačno poznata razorna moć vode osobito, kad nabujaju gorski potoci. Ogromne mase vode jure silnom snagom i ruše sve, što im dodje na dohvat. Nepomične stijene, što su se oholo uzdizale prkoseći vijekove i vijekove svim nepogodama, evo se namjeriše na ljutog neprijatelja, zaigraše s njim strašnu borbu i domala u toj borbi podlegoše. Ti nekoć nepomični gorostasi ruše se jedan za drugim ne mogući othrvati se bijesnim valovima i nasrtajima gorske bujice. Povaljeni leže po koritima gorskih potoka, kamo ih je u svom bijesu nanijela voda, leže kao ruševine i razvaline stvarajući i u ovom novom položaju krasote. Bujica je jenjala, a bistra voda teče običnim tokom, teče krivudajući mimo tih povaljenih kamenitih gromada i žubori sad tiše, sad jače. Gdjegdje su se te povaljene gromade složile u koritu potoka i stvorile zapreke mirnom toku. Voda ne može mirno mimo njih, već se kupi u virove, pa kad se ovi virovi napune vodom, traži ona izlaza, da nastavi svoj put i za čas eto, gdje se spušta s visokih gromadina kamena kao slap.

Nego ima još jedan način, kako može voda razoriti kamen. Taj način razaranja vezan je na osebujno svojstvo vode, koje ona pokazuje, kad iz tekućine prelazi u krutinu, t. j. kad se smrzava, te prelazi u kruti led. Voda, dok je u tekućem stanju, zauzima manji prostor, nego onda, kad se smrzne. Čim prijedje u led, uveća se njezin obujam. Kako je svaki kamen, a osobito vapnenac, pun pukotina, te kroz ove pukotine, kao kroz kakove kanale teče voda lagano, te otapa kamen. Kad nastanu ljute zime, a hladni sjever zahuji oko golih glavica visokih hridina, stane i voda da se u ovim pukotinama smrzava. No prešavši u led povećala je ona svoj objam, dakle morala je zauzeti i veći i širi prostor. A uzana pukotina nije bila dostatna za taj obujam vode; pa šta se onda dogodilo? Prešavši voda u led golemom je snagom raširila pukotinu, a to je bilo uzrokom, da se pećina odronila. U ovim našim krševitim krajevima ruše se mnoge stijene na taj način, zato tu i nalazimo čitave gomile stijena, gdje leže povaljene jedna preko druge, da budu svjedokom onoj razornoj moći smrznute vode. Kad dodje doba kiša, raznesu vode sitniji skršeni materijal. A taj skršeni materijal sastavni je dio kršnika. Voda je eto svojim mehaničkim djelovanjem razorila pećinu u sitnije komade, a sada će opet svojim kemijskim djelovanjem te skršene komade slijepiti i stvoriti breču ili kršnik. Voda naime protiče kroz taj skršeni materijal, kroz to kršje, a kako u njoj ima uvijek otopljenih ruda, stanu se neke od njih iz vode izlučivati, te se talože izmed onog skršenog materijala. Tako se stane stvarati kao neki zamaz izmed pojedinih skršenih dijelova. Ovaj zamaz slijepi domala sve one skršene dijelove u čvrsti kamen.

Kad vidimo eto na tom našem putu na Velebit to šaroliko kamenje, pa kad znamo, kako je nastalo, i nehotice se moramo sjetiti na onu silnu djelatnost prirode, koja se ovdje odigravala. Silne brdine, da, čitave naslage vapnenaca morala je ovdje voda razoriti. A te beče tek su nijemi svjedoci o toj silnoj borbi, što se odigrava dan na dan u prirodi.

Ali dosta smo se zadržali pri tom geologijskom razmatranju, požurimo se zato brže, da što prije stignemo na Alan, pa da se tamo malo odmorimo, prije nego krenemo na Stirovaču. Pustimo zato i one lijepe slike, što niču dolje pod nama na plaveti morskoj. Lijepe su to slike i teško se čovjek okani motrenja po njima. No kad znamo, da će nam s Alana vidik biti još ljepši, još zamamniji, da će se te slike pokazati u još čarobnijem svijetlu, onda se ne zadržavamo na putu, nego pohrlimo u svježe visine. Ta gle, što se više bližimo bilu Velebita, što više osjećamo uzduh planinski, to nam srce sve jače kuca, kuca od uzbudjenja, od ushita. Ta eto nas do mala u visini od hiljadu i nekoliko stotina metara, eto nas na našem Velebitu, gdje puca vidik na sve strane! Gle i teren se oko nas znatno izmijenio! Iščežoše one goleti, pusti kamen zaodjeo se zelenilom! Eto oko tebe zelen-trave, tamo po onim pećinama razgraniše se hrastovi. Slika posve nova, da u ovom kraju upravo bajna! Dakle ipak na tom kamenu uspijeva biljka, tu ipak buja zelen-drveće! Uspijeva, i te kako uspijeva, a uspijevalo bi i dolje pokraj mora, da ga čovjek nije uništio. Ovamo, u ove visine, teško mu je bilo zalaziti, pa ostaše vapnene stijene pokrivenne šumama.

Još korak dva i eto nas na Alanu! Već osjećamo, da će nas do skora obasjati žarka sunca. Ta već smo visoko. Gle, što je to? Kakve se to čudne kućice pojavile pred nama, kakve to uvale sa zelenim livadama iznikoše na jednom? Alan, Alan! I zapanjen

obaziraš se na sve strane, a ono odasvuda niču čudovišta prirode, niču i omamljuju te i nose u maglovito carstvo priča. Je li to zbilja, je li san? Eto, ovdje na našem planinama osjeti čovjek svu gordost prirode, svu njenu silovitu moć i u ljepoti i u grozoti. Uzalud, ni pero Turgenjeva, ni kist Rafaela, ni dlijeto Fidije ne mogu da predoče ono, što čovjek ovdje okom motri, srcem osjeća. Velika je priroda u svojim tvorbama, velika i nedostiživa...

Nema sumnje, da su utisci, što ih čovjek pri promatranju s Alana dobiva kud i kamo intenzivniji, ako banemo na Alan sa Stirovače. Intenzivniji toga radi, što se pred našim očima sva ona čudovišta najednom, nenadano pojave i otkriju, dok na putu s mora na Alan čovjek nekako lagano, rekao bih, upravo postepeno prima sve one dojmove i privikava se na one raznolike slikovitosti. No sada svejedno, mi smo na Alanu, na prvom visokom bilu Velebita, pa podajmo srcu maha, neka kuca od ushita! A kako ne bi zakucalo, kad vidi dolje ispod onih lomnih stijena, ono naše sinje more. Gle, kako je blizo, čini ti se sad češ nogom u nj zagaziti. Tiho je, glatko je kao ogromna staklena ploča. Prelila se ispred tebe silna masa vode, raširila se daleko u nedogled, ma kao da je neka strahotna poplava pritisla crnu zemlju, a tek onaj niz otoka pomolio svoje hrptove, svoje glavice, da se naužije svježja zraka i sunašca žarka. Pogledaj samo te otoke, pa reci, da li može išta ljepše sačiniti priroda. Eno ih, gdje se poredaše u paralelne redove šireći se baš istim smjerom kao i sva visoka bila i kose Velebita. Interesantan je taj smjer, taj položaj naših otoka i mi ćemo imati još zgrade da se na taj pojav povratimo i našim planinarima rastumačimo postanak tog otočja i njegovog zanimivog položaja. Neki su se otoci, kao primjerice Pag, protegli u znatne duljine, neki opet kao oveća gromada strše iz valova morskih, strše goli, pusti bez zelen-drveća. Tek otok Rab, što se stere tik ispred Alana, eno gdje se zaodjeo bujnim zelenilom. Istina, ova strana, što je k nama okrenuta, pusta je, ali ona prema zapadu i jugozapadu ponosi se gustom, bujnom šumom. Tu je bijeli vapnenac pokriven hrastom, koji i ljeti i zimi jednako kiti grane zelenim lišćem. I u tom kraju podiže se lijepi grad Rab ogledajući svoje lice u bistrini morskoj. Aj, kako se krasno smjestio! Odavde, sa Alana gotovo da razabireš svaku kuću. I u taj grad, koji danas postaje znamenito morsko kupalište, sletiše sa sjevera naša plavokosa braća, dodjoše amo sa obala Vltave i visokih Krkonoša, da se odmire, da se na obalama hrvatskoga mora napiju užitka. Svoji su med svojima. Da, ali gle, onaj ljuti neprijatelj, s kojim se borimo već vijekove i vijekove tamo sve od Grunewalda pa do danas, eto i on je amo zašao, zašao je žilavi Teutonac, ne toliko da se užije našeg mora, koliko, da na ovim starodrevnim hrvatskim liticama zatakne zastavu „Drang nach Süden“! Ne češ nas, Teutonče, pobijediti! Dr. F. T u ć a n.

(Svršit će se.)

TRI DANA NA SAVINJSKIM PLANINAMA

(Svršetak.)

Napisao I. Juričić.

Na pješčanoj sipini, koja se ruši još svedilj koju stotinu metara, dok napokon ne sustane podno, ovdje u početku još uske i mjestimice snijegom prikrite Logarske doline, vijuga se i nadalje put, pa ti valja proći bezbroj kratkih umarajućih serpentina, dok stigneš k suhom koritu bujice, koje je napunjeno naizmjenice sad sitnim šljunkom, sad ogromnim kamenjem. Po tom je koritu valjalo gaziti par sto koraka. U to nas je uhvatio suton, a sive magle počele se viti oko glavica okolišnih vrhova. No kako do Frischaufova doma u Okrešlju nijesmo imali ni pō sata hođa, a put je vodio bez ikakve dalje opasnosti, ponajprije još uz ovo suho korito bujice, a onda po travniku: to smo si ciljem uzeli rasvijetljene prozore Frischaufova doma, kamo prispjesmo, i ne užgavši svjetiljaka, u 8 i pol sati na večer.

Odmorivši se iza dugog i napornog puta, okrijepismo se toplim čajem i kapljicom dobra vina, što se dobije u ovoj dobro opskrbljenoj slovenskoj kući. Tuj nadjosmo kojih desetak planinara, najviše Čeha, medju njima četiri gospodje. Za večere ustanovismo program puta za slijedeći dan, koji je glasio: Kamničko sedlo — Uršičeva kuća u Kamničkoj Bistrici — Kamnik, a tada legosmo na dobro zasluženi počinak. Dugo je još trebalo, dok su se u mašti izredali svi oni pre-razni prizori, koji su nam toga dana zatisnuli u dušu dubok, nezaboravan dojam, pun skrajnih kontrasta, od čarne krasote prirode

i rijetkog, divnog vidika, do niza strašnih epizoda, koje su nam tje-rale srhe u križa. I tek malo po malo smirivali se živci od napora i uzrujanosti, dok nije okretni san napokon bacio sivu svoju koprenu preko bujice tih bajnih i groznih prikaza.

Sunce je već davno pozlatilo okolišne vrhunce, kad se trgismo iz sna. Ubrzo spremismo svoju opremu i pošto smo založili, krenusmo iz Frischaufova doma u 9 sati u jutro prema Kamničkom sedlu. Put se isprva vijuga na tvrdoj pješčanoj sipini, obrasloj mjestimice kržljivim borovima i jadnim alpskim biljem. Na visini od 1750 m. dovede nas pod gole stijene Brane, u kojima je slovensko planinarsko društvo poznatom svojom energijom i zamjernom požrtvovnošću, kao i u Turskom žljebu, izvelo s pomoću dlijeta, krampa i dinamita krasan planinarski laz, pun zanimive raznolikosti. Sad gaziš strmom uklesanom stazom, providjenom tinjem od žice, a u njoj od koraka do koraka upleteno jajoliko drveće, da ti se ruka ne osklizne, sad se prtiš nizom isklesanih ili na suho gradjenih stuba, pa vereš drvenim poprečnim podvalama, što su pričvršćene željeznim sponama poput ljestava u strmo kamenito tlo, a nad svakom ti propasti čine željezni klinovi i napeta žica hod sigurnijim i slobodnijim tako, te s ovog puta možeš uživati prekrasan vidik, što ti se pruža duž ubave Logarske doline i na suprotnu gorsku kosu, koja se protegla od Križa prema Mrzloj gori (2208 m). Najveću pažnju svraća ipak na se impozantan i sav pjenom zaprašen R i n k i n s l a p, što se sučelice ruši uz jaki šum s visine od preko sto metara. Još nekoliko serpentina po strmom gruhu i dobar komad skoro ravnog, po strani jake strmine, gotove propasti, izvedenog puta i eto nas, nakon dvosatnog laganog hoda, na Kamničkom sedlu, na izdašnom vrelu novog užitka, novog vidika, što nam se otvara prema divnoj Bistričkoj dolini, protegnutoj daleko prema jugu, kud ti oko seže — sve do Kamnika, našeg današnjeg cilja.

U dobro opskrbljenoj slovenskoj planinarskoj kući, što je podignuta usred Kamničkog sedla, zadržasmo se oko pō sata i tada krenusmo vijugastim putom nizbrdo, što vodi najvećma po slabo obraslom strmom pješčaniku. Nakon pō sata dobrog hoda na jakoj sunčanoj pripeci eto nas, znojem oblivenih, u ugodnoj šumskoj hladovini, koju jedva dočekasmo. Dobra staza vodi odsele neprestano u šumi i siječe serpentine tuj izvedenog jahaćeg puta. Ali sve do Uršičeve kuće (slov. plan. društva) u Bistričkoj dolini, kamo prispjesmo u 1 sat poslije podne, ne nadjosmo ni jednog živog izvora, pa nijesmo zlo učinili, kad smo sa Okrešlja ponijeli sobom bocu vode, da si bar srkom utaložimo žeđju, koja nas morila za tog vrućeg i omarnog dana.

U Uršičevoj kući objedovasmo a zatim si pogledasmo izvori Bistrice, koja suklija ispod niza pećina u neposrednoj blizini kuće i nastavlja svoj tok vapnenastim koritom, bijelim poput snijega, što ju čini bistrom kao staklo. U dva sata valjalo nam je krenuti dalje i pospješiti korak, jer se do Kamnika otegnuo put na kakovih 17 klmt., a vlak se kreće odanle u Ljubljanu u 5 sati po podne. Do Zupanje njive vodi iz Bistrice, osim šumskog kolnika, i krasan, pred nekoliko godina izvedeni put za pješake. Za 20 časaka bili smo kod naravnog mosta, što ga je priroda stvorila nad dubokim u pećine usjećenim, a tek par metara širokim koritom Bistrice, koja se tuj blizo ruši preko ovećeg slapa i vijuga dalje duboko pod nama prskom, pjenom i zaglušnim šumom. Lijep, sjenat put vodi dalje uz korito Bistrice, ali dosta visoko nad njim, a podaje se neprekidno obroncima gorske kose, koja se spustila naglo i valovito prema podnožju doline, pa ti se tako svaki čas pruža nova perspektiva, novi zanimljivi vidici na okolne planine i na samu dolinu. Zbog jake strmine podložen je put najvećim dijelom jelovim deblima, a preko niza usjelina, jaruga i korita potoka, naročito bistre Bijele i hitre, pjenušave Crne, vodi množina poput mosta opremljenih, mjestimice neobično dugih brvi.

Iza skoro dvosatnog žurnog hoda eto nas — na prašnoj cesti — a za dalji jedan sat — na kolodvoru u Kamniku. — Nestalo svježeg, čistog šumskog zraka, nestalo ugodne tišine, prekinute tek cvrkutom ptica i žuborom potoka, pa tim većma osjećaš težinu rastanka s onim romantičnim čarom veličajne prirode, što ti biće ispunjava zadovoljstvom i ushitom te čini snošljivim i najnaporniji pothvat — tu jedinu ucjenu, da se vineš visoko u velebno planinsko carstvo mira i užitka. A neizbrojna povorka prekrasnih prizora i tegotnih situacija, što ti se utisnula u dušu poput mnogolike čarobne panorame, čini ti s ponosnih Savinjskih planina ponesene dojmove milim, ugodnim i nezaboravnim i uspiruje čežnju za zgodom, kad češ im se moći ponovo diviti i s njihovih kršnih vrhova naužiti onog rijetkog, divnog vidika.